

II Col·loqui internacional *Mimesi*

Conceptes clau de la poètica renaixentista

Una recreació del llegat clàssic

Universitat de Barcelona 8|9 octubre 2009

II sessió

ARISTOTELISME

TEORIA DELS GÈNERES LITERARIS

De l'ampliació del sistema aristotèlic de gèneres a l'establiment d'un nou paradigma

Josep SOLERVICENS (Universitat de Barcelona)

La definició i delimitació dels gèneres literaris ocupa un lloc qualitativament i quantitativament rellevant a les poètiques del Renaixement. L'element més característic d'aquesta delimitació és la construcció de sistemes. Els teòrics no estableixen paradigmes abstractes però sí que estructuren els gèneres literaris ja existents dins de sistemes coherents, aïllant un conjunt de conceptes teòrics, tècniques o funcions i convertint-los en eixos del sistema.

La ponència se centra en la sistematicitat de la teoria dels gèneres i aïlla quatre models, el punt de partida dels quals és la *Poètica* d'Aristòtil.

1. Un *sistema tancat* canonitza només els gèneres que Aristòtil va situar explícitament dins del sistema (tragèdia, èpica i comèdia) i vincula tots els altres gèneres com a subespècies d'aquests gèneres considerats majors. És el cas del primer gran comentari renaixentista a la *Poètica*, el més extens i determinant i un dels més subtils: les *Explicationes* (1548) de Francesco Robortello. La lògica interna del sistema permet a Robortello reconstruir el perdut llibre segon de la *Poètica*, sobre la comèdia, però els altres gèneres que tipifica esdevenen protogèneres de tragèdia, èpica i comèdia.

2. L'*ampliació del sistema aristotèlic*, de manera més creativa i menys purista, dona cabuda a gèneres literaris, no sempre d'arrel clàssica, que la *Poètica* no situa al sistema (*novella*, diàleg o lírica). La *Lezione* (1574) de Francesco Bonciani considera la *novella* com el quart gènere perfecte que completa el sistema aristotèlic, en tant que imitació narrativa d'accions inferiors. Per la seva banda, el *De dialogo liber* (1562) de Carlo Sigonio i el *Discorso dell'arte del dialogo* (1585) de Tasso amplien l'objecte d'imitació de la *Poètica* i consideren que el diàleg és la imitació de les reflexions, i no de les accions. En la mateixa línia, Giovanni Antonio Viperano a *De poetica libri tres* (1579) i Pomponio Torelli al *Trattato della poesia lirica* (1594) caracteritzen la lírica com la imitació, no de les accions ni de les reflexions, sinó de les emocions.

Aquesta és l'operació crítica més rellevant que, pel que fa a la teoria dels gèneres, aporta el Renaixement. Els paràmetres aristotèlics es fan més flexibles i el sistema esdevé més complex, tot i que cal tenir en compte que cap poètica no recull en la seva totalitat aquest model i que, així plantejat, només es percep a partir de la lectura d'opuscles independents. El tractament aristotèlic de la tragèdia com a espècie més evolucionada i complexa dóna molt marge a la interpretació de quins dels elements característics de la tragèdia són propietats generals compartides per qualsevol obra literària i, per tant, transferibles automàticament a tots els gèneres, i quins són específics del gènere tràgic i es poden transferir només en funció de l'objecte i de la manera d'imitar. Potser per això puristes com Faustino Summo (1601) van respondre críticament a la pretensió d'ampliar lliurement el sistema aristotèlic.

3. Un *sistema alternatiu*, el dels *Poeticæ libri septem* (1561) de Giulio Cesare Scaligero, refà els paràmetres aristotèlics. Scaligero proposa una triple distinció per configurar els gèneres: l'objecte d'imitació, que no limita als dos grups aristotèlics; el mitjà d'imitació, que associa al tipus de vers i esdevé així operatiu per a l'establiment dels gèneres; i, finalment, la manera d'imitar, que, però, no és la tipologia de la *Poètica*, sinó la de la *República* de Plató. La llibertat del sistema de Scaligero s'incrementa pel fet que *res*, *versus* i *modus* són útils per a l'anàlisi dels gèneres, però no sempre tots tres identifiquen un gènere ni són essencials per a la seva constitució.

4. Un *nou paradigma* incorpora dins del sistema la *fusió* dels gèneres. El concepte apareix en una visió molt crítica amb el sistema aristotèlic, la de Francesco Patrizi a *Della Poetica* (1586-1588), i l'amplifica i justifica Giambattista Guarini al diàleg *Il Verrato* (1588), al discurs *Verrato secondo* (1593) i al tractat *Compendio della poesia tragicomica* (1601), la millor sistematització de la qüestió. Aquest és, però, un tractament dels gèneres epocalitzable ja com a barroc.

La visió sistemàtica de la teoria dels gèneres es formula en una àrea molt reduïda, a la Itàlia del nord. Poètiques generades fora d'aquesta àrea, com el llibre setè del *De oratione* (1558) d'Antoni Lull o *The Arte of English Poesie* (1589) de George Puttenham, mostren la bona assimilació dels grans conceptes de les poètiques italianes del Renaixement, però també que l'element més subtil de la teoria renaixentista dels gèneres, la seva sistematicitat, no traspasa a la majoria de poètiques de més enllà dels Alps.